

The article examines the effectiveness of using the updated organizational and methodological model of general musical education. The developed stages of musical education for elementary school students (adaptive study, awareness-assessment and performing-creative) reproduce the dynamics of growth of listening and performing experience of children on the basis of strengthening their ability to emotionally-aesthetic comprehension of music, improvement of analytical as well as appraisal and activating of creative actions.

The results of experimental work showed a significant increase in the level of musical education among the elementary school students. It was found that motivation for music activity was an internal driving force for the development of musical education for elementary school students; their musical awareness was accompanied by more precise statements about genre-style features of creativity of composers and past and present; works of Ukrainian musical art entered the circle of the brightest artistic interests of children. The intensity of emotional reaction to music and its performance has increased. Interest in the performing of creative tasks, both of the composer's character and the performing one has significantly grown. In the vast majority of children in experimental classes, the jury recorded a sense of joy in expressing themselves in singing and playing basic musical instruments. It was noted that attentive attitude to the personality of each student, recognition of the uniqueness of his inner world, finding the right "tone" of communication lead to a significant increase in the musical education of elementary school students, regardless of their natural musical abilities.

The results of experimental work confirmed its effectiveness and expediency in applying to secondary schools. The main provisions and recommendations of the study were used in the educational process by teachers of music in elementary school, scientists, methodists for further research in the field of musical education.

Key words: modernization, elementary music education, creativity, national upbringing, humanization.

УДК 784.4 (477) (092)

DOI: 10.32626/2309-9763.2019-26-2.175-181

Світлана Чайка
Svitlana Chaika

ВИХОВНЕ ТА ПЕДАГОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ДИТЯЧОГО МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ

EDUCATIONAL AND PEDAGOGICAL VALUE OF UKRAINIAN CHILDREN'S MUSIC FOLKLORE

У статті проаналізовано виховне та педагогічне значення українського дитячого музичного фольклору. Національне виховання передбачає принцип народності виховання, що зумовлює потребу у формуванні насамперед національної свідомості, любові до рідної землі і свого народу. Один із шляхів духовного відродження України – прилучення школярів до українського дитячої народної творчості.

Ключові слова: український дитячий музичний фольклор, народна пісня, українська культура, національна свідомість, виховання, народна педагогіка.

Створення національної системи освіти в умовах розбудови незалежної української держави потребує адекватного спрямування виховання. Засвоюючи і використовуючи попередній досвід, нові покоління збагачують та удосконалюють його, роблять свій внесок у розвиток педагогічної науки. Кожний історичний період відображується на змісті виховання дітей. Разом із тим, він зберігає те основне, що визначає суть педагогічної системи, провідним носієм і пильним охоронцем якої є український дитячий фольклор. Його педагогічне значення

полягає в тому, що він одночасно виступає і як процес та результат виховних зусиль народу впродовж багатьох віків, так і як незамінний виховний засіб.

Досліджуючи педагогічне та виховне значення українського дитячого музичного фольклору, ми брали за основу висновки дослідників С. Мишанича, В. Сухомлинського, К. Ушинського, О. Пчілки, Л. Українки, П. Чубинського, М. Маркевича, С. Русової, В. Верховинця та ін.

Як зазначено в “Концепції національного виховання”, визначальним є принцип народності виховання, що зумовлює потребу у формуванні насамперед національної свідомості, любові до рідної землі і свого народу. Один із шляхів духовного відродження України – прилучення школярів до українського літературно-музичного фольклору. В останні роки підвищується інтерес до народної творчості. Так, у школах України впроваджено новий предмет – народознавство, організовують спеціальні фольклорні класи. Проте, на нашу думку, знати і розуміти історію України й народну творчість повинні не тільки учні, які навчаються у фольклорних класах, а й усі, хто живе в Україні, оскільки це – моральний обов'язок будь-якої культурної людини.

Мета статті – розкрити виховне та педагогічне значення українського дитячого музичного фольклору.

Через народну творчість кожен народ відтворює себе, свою культуру, характер і психологію у дітях. Із традиційним народним побутом міцно пов'язане художнє явище, що зазначено у фольклористів під назвою “фольклор”. У дослідженні С. Мишанича пропонується визначення базового поняття: фольклор – це народна творчість, в якій “художнє відображення дійсності відбувається у словесно-музичних хореографічних формах колективної народної творчості, що виражають світогляд народу і нерозривно пов'язані з його життям і побутом” [2, с. 166]. Як суттєва частина загальнонаціональної народної творчості, з глибини віків бере початок дитячий музичний фольклор. Певною мірою продовжуючи існувати й сьогодні, у різних своїх жанрах він відображає динаміку людського життя в усьому розмаїтті його форм, починаючи з колиски.

У праці “Серце віддаю дітям” [5] В. Сухомлинський розповідає про добродійний вплив українських народних пісень на його вихованців. Рідна пісня, визначаючи поетичне бачення навколишнього світу, допомогла виховати в дітей естетичне ставлення до природи, тонкість сприймання, емоційну чуйність. Окрім того, пісня розкрила перед дітьми рідне слово як величезне духовне багатство українського народу. Водночас важливо не упустити такий період – молодший шкільний вік, коли діти особливо сприйнятливі до педагогічного впливу. Їхній художній смак розвинений ще недостатньо, він тільки формується. І якщо з раннього віку дитина слухає і виконує українські народні пісні, слух поступово засвоює їхні мелодичні й ритмічні особливості, вони запам'ятовуються, стають звичними, близькими.

Побутують різні жанри української літературно-музичної народної творчості: пісні, забавлянки, заклички тощо. Так, у простих і ласкавих колискових піснях виражено щиру любов до дитини. Колискова пісня, народжена реальними потребами дитячого віку, коли тривалий і міцний сон – умова нормального розвитку, є першим художньо оформленим зверненням до дитини. Наприклад:

*Ой щоб спало – щастя мало,
Ой щоб росло – не боліло,
На серденько не кволіло.
Соньки-дрімки в колисоньку,
Добрый розум в голівоньку.*

У багатьох колискових піснях є епізоди, пов'язані з тваринами: котиком, мишкою, бджілкою, наприклад, “Котику сіренький”, “Ой ну, коту, коточок”, “Котик волохатий”. Колискові пісні мають неабияке педагогічне значення. З перших днів життя дитина слухає мелодію, що сприяє розвитку її музичних здібностей. Під впливом материнського голосу в неї розвиваються і естетичні почуття, емоційність: адже вона не тільки слухає голос матері, а й бачить її обличчя, усмішку.

Колискові пісні приваблюють і своєю простотою, безпосередністю, ніжністю, співучістю. На їхній основі можна виховати любов до тварин, птахів, комах, естетичне ставлення до природи, що може вплинути на виховання таких важливих моральних рис, як доброта, чуйність. Вивчення колискових пісень корисне і для формування співацьких навичок кантиленного звучання. Окрім цього, пісні цього жанру, мабуть, більше, ніж інші, можуть бути використані в побуті: дитина проспівує їх, заколисуючи молодшого братика або сестричку.

Виховне значення мають також жартівливі пісеньки. Вони допомагають дитині уважніше засвоювати правила хорошої поведінки, слухняності та терпимості. Наприклад, пісенька “Мала білочка”:

*Мала білочка по ліщині скаче,
Білі горішки у торбину мене.
Плаксивим дітям дала по лушпинці,
А діточкам чемним – те, що всерединці.*

Жартівливі пісні, як й інші жанри дитячого літературно-музичного фольклору, є незамінним засобом розвитку мовлення дітей. Вони допомагають сформувати естетичний смак, виховати любов до української мови сприяють розвиткові дитячої творчості.

Більшість жартівливих пісень-забавлянок цікаві за змістом, різноманітні за художнім задумом. Події в них відбуваються динамічно, що відповідає психофізіологічним особливостям дітей:

*Куєм, куєм ніжку,
Поїдем у доріжку.
Треба коня підкувати,
Будем в баби ночувати.*

Завдяки наведеним особливостям забавлянки сприяють розвиткові в дітей почуття ритму, збадьорюють, спонукають до активних дій.

Здавна існують і примовки – короткі, переважно віршовані звернення до тварин, птахів і комах, імітування пташиних голосів. Вони облагороджують серця дітей, об'єднують їх з природою, вчать дбайливо ставитися до всього живого.

Стимулюють розвиток творчої фантазії дітей лічилки, які можуть бути потішними й поетичними.

*Гаруль, гаруль, гарулька!
Десть там моя зозулька
По полю пролітала
І пір'ячко збирала.*

За допомогою лічилок можна розширити словниковий запас дітей, розвинути чутливість до змістових та інтонаційних відтінків слів. Важливо, що діти не тільки використовують лічилки, а й самі їх придумують.

Привертає увагу дітей такий оригінальний жанр народно-літературної творчості як загадка. Народні загадки розкривають особливості рідної мови, вчать мислити. Але не тільки мисленню й мовленню сприяють загадки. Вони поетизують для дитини навколишній світ, розкривають такі особливі явища, які могли б залишитися непомітними. Наприклад:

*Звечора вмирає, вранці оживає.
Хто малюнок на вікні уночі зробив мені?
Впаде з неба – не розіб'ється,
Впаде в воду – розпливається.*

Цікаве заняття для дітей – заучування і промовлення скоромовок: “Роса росить ноги босі”, “Ворона проворонила вороненя”, “Босий хлопець сіно косить” тощо.

Основне значення скоромовок у тому, що вони розвивають у дітей зосереджену увагу й дикцію.

Народні ігри – один із найдавніших і найгуманніших засобів виховання дитини. Ось чому визначні педагоги, етнографи, діячі культури К. Ушинський, О. Пчілка, Л. Українка, П. Чубинський, М. Маркевич, С. Русова, В. Верховинець та ін. вивчали і пропагували народні ігри як оригінальний вид дитячого фольклору. К. Ушинський мріяв про той час, коли теоретичне й практичне вивчення народних ігор стане одним із головних предметів для педагогів.

Ігри “Піжмурки”, “Квач”, “Огірочки”, “Кривий танець”, “Цурки-палки”, “Ковалі”, “Класи” розвивають у дітей спритність, швидкість, витривалість, координацію рухів, розумову кмітливість, а також тренують нервово-м’язову систему. Отож, якщо ігри відбуваються на свіжому повітрі, серед луків, левад, гаїв, то це має по-справжньому оздоровчий характер, сприяє розвитку естетичних смаків і викликає позитивні почуття. Краса навколишньої природи стимулює до створення мовних ігор, які стають першими духовними набутками дитини. Народні примовки, приказки, лічилки, мирилки, швидкомовки, пісеньки, що часто використовуються в рухливих іграх, як правило, поетичні, відповідають віковому розвитку дитини і посилені для повторень та засвоєння. Дидактичні лічилки розвивають у дитини артикуляцію, виразність мови, формують ставлення до навколишнього живого і неживого світу природи, до праці, дітей і дорослих. Знання, що отримують діти через народні ігри, зокрема веснянки, гаївки, руханки, гагілки тощо, спрямовані на те, щоб малюки поступово зрозуміли єдність між людиною і природою. До того ж, якщо дитина в процесі гри, змагання співає, складно промовляє чи ритмічно рухається, то її поведінка не буде агресивною та зверхньою до однолітків.

Граючись, дитина набуває соціального досвіду поведінки, вивчає буття попередніх поколінь. Педагоги стверджують, що від того, як і в що дитина грається, залежить її поведінка і наступне виховання. Веселі ігри та забави з точністю передавалися з покоління в покоління, освячувалися в пам’яті людей і були спрямовані на відтворення знань, звичаїв, історичних досягнень, світопочувань, світосприймань, моралі. В іграх яскраво віддзеркалювалися естетичні витоки народного життя, побуту, праці, зокрема споконвічної хліборобської традиції та ремесел, уявлень про честь, гідність людини, її життєву місію.

На початку ХХ століття, коли в Україні відбувалося становлення національної освіти на демократичних засадах, народні ігри набули широкого застосування в методиці навчання та виховання дітей. Так, Софія Русова радила малюкам бавитися в такі ігри: “Гарбуз”, “Пастушка”, “Зайчику, зайчику, ти мій братчику”, “Коноплі”, “Жук”, “Церковці”, “У ворона”, “Лови”, “У лиса”, “Курочка”, “В Панаса”, “Перстеник”, “Кіт і мишка”, “Коза”, “Пташка”, “Воротар”, “Льон”, “Гагілка”, “Вильце”, “Господарство” тощо. Сучасні дослідники – М. Стельмах, В. Скуратівський, Г. Довженко, О. Кириченко та інші продовжують збирати цей безцінний скарб, щоб разом скласти ігрову азбуку дитинства.

У процесі підготовки до уроків музики й позакласних заходів доцільно добирати українські народні приказки, вірші, ритмізувати й мелодизувати їх і надалі використовувати як можливі варіанти в роботі з учнями.

Наприклад, скоромовки можна застосувати для розвитку не тільки розмовної, а й співацької дикції. Мелодії на тексти скоромовок мають бути не складними, інакше їх важко співати у швидкому темпі:

*Якось Яків сіяв мак,
Так-сяк, абияк.
Виріс ярий Яків мак,
Та щось коле, як їжак.*

Для розвитку творчих здібностей школярів можна використати тексти загадок. Учитель створює на відповідні слова мелодію, враховуючи, що відповідь доспіває хтось із дітей.

*Я вухатий ваш дружок,
В мене сірий кожушок.
Куций хвостик, довгі вуса.*

*Я усіх-усіх боюся.
Де ж цей шустрый побігайчик?
Ось він бачте? Так це ж зайчик!*

Один з найпопулярніших і найулюбленіших дітьми жанрів народної літературної творчості – казка. В українському казковому епосі типовими персонажами є хитра лисиця (“Лисичка-Сестричка”, “Лисиця-кума”), дурний вовк (“Вовчик-братчик”, “Вовк-панібрат”) і наївний заєць (“Зайчик-побігайчик”), часом також кіт, коза, собака й кінь.

У процесі підготовки до уроків музики й позакласної роботи вчителів бажано створити інструментальний супровід до народних казок. Водночас треба враховувати, що в музиці мають бути відбиті манери поведінки тварин, їхній зовнішній вигляд. Так, лисицю в казках зображають, як улесливу та хитру, вовка – нерозумним, простуватим, собаку – розумною, відданою людині, зайця – боягузливим, kota – ледачим, півня – горланем і самовпевненим.

Створити інструментальний супровід можна до таких українських народних казок, як “Лисичка в суддях”, “Піддурена ворона”, “Жаба боязкіша від зайця”, “Лисове серце”, “Про Вовчика-братчика й Лисичку-сестричку”, “Дід, баба і вовк-колядник”, “Як миша віддячила левові”, “Мишача рада” тощо. Ці й інші казки цікаві насамперед тим, що в них засобами сатири й гумору, індивідуалізованої мови з примовками, афоризмами. Жартами відбито риси національного характеру українського народу.

Було б доцільно, щоб учитель зміг створити не тільки інструментальний супровід до українських народних казок, а й вокальні фрагменти – адже в окремих казках ті чи інші персонажі розмовляють іноді мовою поезії. Так народні казки за умови співтворчості вчителя перетворюються в музичні. Окрім казок, можна інсценізувати також українські народні пісні, насамперед пов’язані з певними рухами (наприклад, “Ой є в лісі калина”), а також жартівливі “Веселі гуси”, “Грицю, Грицю, до роботи”, “Два півники”, “Танцювали миші”, “Та орав мужик край дороги” тощо. Інсценізування пісень подобається дітям, сприяє посиленню інтересу до музичних занять.

Під час виконання співацьких імпровізацій можна використати тексти народних примовок, лічилок. Наприклад:

<i>Котилася торба з великого горба,</i>	<i>А Степан-Степанок</i>
<i>А в тій торбі хліб та пшениця,</i>	<i>Поїв бабин медок</i>
<i>З ким хочеш, з тим поділися.</i>	<i>І сховався у куток.</i>

Корисне творче завдання для учнів 3-4 класів – підбирання українських народних пісень, які можна виконати каноном. Це спонукає дітей згадати знайомі мелодії і за допомогою внутрішнього слуху уявити їхнє звучання.

Для розвитку музичного мислення школярів бажано показати їм, що можливі різні варіанти виконання каноном однієї і тієї самої мелодії. Так, в українській народній пісні “Галя по садочку ходила” ніжний голос може вступити не тільки з другого, а й з третього такту. Доцільно виконати обидва варіанти й запропонувати дітям визначити, який з них їм більше сподобався. Можна також імпровізувати підголоски до головної мелодії.

Бажано, щоб народні пісні діти засвоювали не тільки у співацькій діяльності, а й під час інструментального музикування. Як вже було зазначено, на теми українських народних пісень композитори створили ряд варіацій (зокрема для фортепіано). Виконуючи у класі такі твори, можна запропонувати учням акомпанувати на дитячих музичних інструментах. Спільними зусиллями створюються своєрідні “партитури”.

Важливою умовою успішного опанування українських народних пісень є творче ставлення вчителя до роботи: створення “партитур” для класного оркестру, і виконання власних інструментальних варіацій, і підготовка співацьких вправ на матеріалі народних творів, і використання можливостей для їхнього інсценізування. Не в кожному класі діти вільно виконують запропоновані їм творчі завдання, через те вчитель має заохочувати їх і поступово прилучити до творчої діяльності.

Виконуючи і слухаючи разом із учнями народні пісні, важливо реалізувати один із головних принципів музичного виховання – єдності раціонального та емоційного. Оскільки елементами аналізу можна знизити рівень емоційності під час сприймання й виконання пісень, варто звертати увагу на почуття та емоції, передані в піснях, а також на виразність мови, міміку. Посиленню емоційності виконання сприяє метод пластичного інтонування.

Отже, створення національної системи освіти в умовах розбудови незалежної української держави потребує адекватного спрямування виховання. Засвоюючи і використовуючи попередній досвід, нові покоління збагачують та удосконалюють його, роблять свій внесок у розвиток педагогічної науки. Кожний історичний період відображується на змісті виховання дітей. Разом з тим він зберігає те основне, що визначає сутність педагогічної системи, провідним носієм і пильним охоронцем якої є український дитячий фольклор. Естетико-педагогічне значення українського дитячого фольклору багатопланове: сприяє розвитку мислення, мовлення, уяви, вихованню моральних чеснот, емоційної чуйності й почуття гумору. Його педагогічне значення полягає в тому, що він одночасно виступає і як процес та результат виховних зусиль народу впродовж багатьох віків, і як незамінний виховний засіб. Через народну творчість кожен народ відтворює себе, свою культуру, характер і психологію.

Список використаних джерел

1. Довженок Г. Український дитячий фольклор: віршовані жанри. К. : Наук. думка, 1981. 171 с.
2. Мишанич С. Усна народна творчість // Культура і побут населення України. К., 1991. 284 с.
3. Русова С. Дошкільне виховання // Україна. 1991. №4. С. 40-44
4. Смоляк О.С. Український дитячий музичний фольклор: підручник-хрестоматія для викладачів та учнів. Вип. 1. Тернопіль : ЛІЛЕЯ, 1998. 78 с.
5. Сухомлинський В.О. Сердце отдаю детям. К. : Рад. школа, 1988. 180 с.
6. Українка Л. Народні пісні в записах Лесі Українки // Упоряд. і примітки О.І. Дея, С.Й. Грици. К. : Муз. Україна, 1971. 435 с.
7. Український дитячий фольклор // Упор. Г. Довженок. К. : Муз. Україна, 1986. 232 с.
8. Ушинский К.Д. Собрание сочинений // Материалы к третьему тому "Педагогической антропологии" / Сост. и подг. к печати В.Я. Струминский. М. – Л. : Акад. пед. наук РСФСР, 1950. Т. 10. 665 с.

The article analyzes the educational and pedagogical value of Ukrainian children's music folklore. National education involves the principle of national education, which primarily necessitates the formation of national consciousness, love for one's native land and people. One of the ways of the spiritual revival of Ukraine is to bring school students closer to Ukrainian children's folk art.

According to the concept of general education secondary and national schools of Ukraine, the primordially, the primacy of the cultural and historical traditions of the people, their dialectical unity with the universal culture is the starting point for constructing the content of education and upbringing. The creation of a national education system in the context of creating an independent Ukrainian state needs a goal-oriented upbringing.

Ukrainian folk music and song creativity plays a significant role in the education of personality. High artistry and accessibility add high pedagogical value to the folk song, because the best examples help raise high moral, aesthetic, and ideological qualities in personality. By assimilating and using the previous experience, the new generations enrich and improve it, make a contribution to the development of pedagogical science. Each historical period is reflected in the content of the children's upbringing. At the same time, it retains the basis that defines the essence of the pedagogical system, whose leading carrier and guardian is the Ukrainian children's folklore. The aesthetic and pedagogical significance of Ukrainian children's folklore is multifaceted: it contributes to the development of thought, speech, imagination, and

development of moral virtues. Its pedagogical significance is that it simultaneously acts as a process and result of educational efforts of the people for many centuries being an indispensable educational means.

Key words: *Ukrainian children's musical folklore, folk song, Ukrainian culture, national consciousness, education, folk pedagogy.*

УДК 373.3.016: 78

DOI: 10.32626/2309-9763.2019-26-2.181-186

Світлана Чайка
Svitlana Chaika

СПЕЦИФІКА ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА З УЧНЯМИ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

SPECIFICS OF CONDUCTING MUSIC LESSONS WITH ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS

У статті розглянуто специфіку проведення уроків музичного мистецтва з учнями початкових класів. Урок музичного мистецтва є основною формою музичної освіти учнів закладів загальної середньої освіти, від організації та проведення якого залежить вирішення завдань музичної освіти.

Ключові слова: *уроки музичного мистецтва, учні, педагогіка, музична освіта, виховання, музичне сприймання.*

Сучасна педагогіка розглядає урок як динамічну варіантну форму організації процесу цілеспрямованої навчально-пізнавальної взаємодії вчителя і учнів, спрямованої на вирішення освітніх завдань. Це цілісний, логічно завершений, обмежений у часі, регламентований обсягом навчального матеріалу основний елемент педагогічного процесу, який забезпечує активну і цілеспрямовану навчально-пізнавальну діяльність учнів певного віку і рівня підготовки. Як цілісна система, урок реалізує освітню, виховну і розвивальну функцію навчання. Він є частиною навчального курсу, окремої теми і посідає відповідне місце в системі навчального предмета, вирішуючи лише йому властиві в даний момент дидактичні завдання [4].

Досліджуючи специфіку проведення уроків музичного мистецтва з учнями початкових класів, ми брали за основу висновки науковців у царині педагогіки та музикознавства, зокрема О. Апраксіної, Н. Ветлугіної, Д. Кабалевського, О. Ростовського.

Урок музичного мистецтва є основною формою музичної освіти учнів закладів загальної середньої освіти та повинен відповідати тим основним вимогам, які ставляться до уроків з інших предметів. “Водночас специфіка спілкування учнів з музикою передбачає “переінтонування” змісту загально дидактичних вимог відповідно до їх спрямування на досягнення музики як мистецтва, що зумовлює необхідність врахування вчителем специфіки уроку музичного мистецтва як уроку мистецтва” [4, с. 46].

Мета статті: розглянути специфіку проведення уроків музичного мистецтва з учнями початкових класів.

Сучасний урок музичного мистецтва повинен відповідати таким вимогам:

- спрямованість кожного уроку на досягнення загальної мети музичної освіти – формування музичної культури учнів як невід’ємної частини їх духовної культури; на вирішення в єдності трьох провідних завдань: розвиток емоційного, усвідомленого і діяльнісно-практичного ставлення учнів до музики;